

Drömmer du nu igen, lille vän?

En begreppsanalys av Utopin och dess skiftande former

Abe Bergegårdh

Abstract

Utopian studies, and the word Utopia it self, have always been controversial. In common language utopia often connects to something negative, something impossible. Diverse academic disciplines have their own definition of the word and concept. These heterogeneous views of utopia complicate the discussion in the scientific community. The starting point of this study is to reach at better and more exact definition of the concept utopia. With literature from a variety of academic subjects will I analyse the concept of utopia, not to define the substance of utopia but to define its shape.

In my studies I have understand that you must climb down a bit on the ladder of abstraction, to really see the different shapes of utopia. If you have a too wide and abstract definition of a concept it's often gets useless to scientific work.

I believe you can find four quality disparate shapes of utopia. But they aren't exclusively, one utopia can bring some or all shapes. The shapes are: utopia as literary genre, utopia as critics against the society, utopia as a political project and utopia as scientific method. If you then combine these shapes with the sociologist Karl Mannheim view of ideology as to preserve the society and utopianism as to undermine and change it, you will have a nice tool to understand utopia and utopian movements.

Key words: Utopi, Ideologi, Begreppsanalys, Karl Mannheim, Ernst Bloch

Words: 9 596

Innehållsförteckning

1	Introduktion	1
2	Syfte och metod	3
2.1	Frågeställning	3
2.2	Disposition	3
2.3	Metod och material.....	4
2.4	Författarens subjektivitet.....	6
3	Forskningsläge	8
4	Utopin och dess avgränsningar.....	9
4.1	Utopier.....	9
4.2	Relationen Ideologi och Utopi	11
4.3	Hoppets filosof Ernst Bloch	12
4.4	Dystopi	13
5	Begreppsanalys.....	14
5.1	Utopin som litterär genre.....	14
5.2	Utopin som samhällskritik	15
5.3	Utopin som politiskt projekt.....	16
5.4	Utopi som vetenskaplig metod.....	18
6	Utopikritik	20
7	Diskussion	23
8	Sammanfattning och slutsats	26
9	Referenser	27
9.1.1	Litteratur.....	27
9.1.2	Tidskrifter	28
9.1.3	Tidningar	28
9.1.4	Internet	28

1 Introduktion

Kapitalets cykliska expansion nådde vägs ände, men man lyckades skjuta det ofrånkomliga slutet på framtiden genom ohämmad kreditgivning¹ - till hög så väl som låg. I grunden rör det sig om en strukturell överproduktionskris enligt professor Walden Bello. Som den industriella världen har lidit av sedan 1970-talet. Genom vad han kallar nyliberal omstrukturering, globalisering och finansialisering har man sökt överkomma trångmålen med en sjunkande profitkvot. Men i grunden har det tvärtom förvärrat industrins överkapacitetsproblem när först länder som Sydkorea och Taiwan, sedan Kina inlemmats i den globala verkstaden. Expansionen inåt genom privatiseringar av allmänningen som skolor och sjukhus kan knappast sägas ha effektiviserat² verksamheten. Slutligen återstod skojartricket att göra pengar av pengar. Men det finns ett grundläggande problem med finanskarusellens alkemi, förvisso kan man skaka fram profit på den marknaden men där skapas inget värde. Som en välsmord illusionist har banksektorn i Förenta Staterna, enligt Veckans Affärer lyckats höja sin andel av den totala vinsten från en tiondel till hela 40 procent under de senaste tre decennierna. Pyramidspelen växte och växte med allt fler akrobatiska derivatakonster men som ett modernt Babels torn störtade det slutligen samman - över dem som inget gjort (Internet 1; Internet 2).

Kapitalismens återkommande kriser uppbar en inneboende egenhet som skiljer sig från tidigare historiska ekonomiska sammanbrott: de är kriser av överflöd. Där den politiska ekonomin har sökt svara på frågan om hur man hanterar knappa resurser ställer kapitalets frustande logik av evig ackumulation läroverkens teorier på ända, nästan in spe frammanar de allt mer stegrande produktivkrafterna ändlösa rader av varor som hastigt medför att resurserna tvärtom flödar över alla barriärer och dränker marknaderna. Men som vi nu kommer att uppleva under ett par år års tid, som utopisten Charles Fourier upptäckte redan vid kapitalismens skälvande födelse som dominerande produktionssätt för två hundra år sedan, är att "överflödet blir en källa till nöd och brist" när kapitalismens krisar (Engels 1972 s 59). Kontoren stänger. Maskinerna står stilla. Jorden läggs i träda. Gatorna fylls av arbetslösa. Plötsligt har vi inte råd att arbeta - även det en motsägelsefull

¹ Island är paradexemplet, följt av en bubbeekonomi som Lettland där BNP rasade med 18 procent första kvartalet i år. Nyliberalerna finner alltid krisspecifika orsakssamband som rubbat marknadens naturliga jämvikt – solfläckar och klåfingriga politiker hör till genren. De vägrar se den återkommande, underliggande problematiken.

² Nu hänger inte "effektivitet" i luften utan är relaterat till sammanhang och specifika utgångspunkter. Effektivitet i relation till att möta mänskliga behov och aktieägarna lönsamhetskrav är inte direkt samma sak.

egenart hos det kapitalistiska produktionssättet då det sunda förnuftet borde säga oss att det är just arbetet som är källan till välstånd och mänsklig kultur.

De utopiska socialisternas idéer var en omedelbar reaktion på avigsidorna hos den framkämpande industriella kapitalismen där män, kvinnor och barn slukades av ångande fabriker för att tillfredställa den omätliga hungern hos den framstigande borgarklassen. De sökte svar i förnuftet, sprungna som de var ur upplysningstidens tro på den mänskliga förmågan bortom religiös teleologi om människans plats på jorden. Ner på detaljnivå konstruerade de alternativa världar att bebos av den nya människan bortom exploatering och nöd (Sörlin 2004a s 477f).

Idéhistorikern Ronny Ambjörnsson menar att utopisternas drivkraft var frustrationen över att ”möjligheter uppstår som inte kan infrias av en omedelbar verklighet”. När produktivkrafterna slet sig loss från det äldre produktionssättet men samhällets hierarki inte så enkelt lät sig nedbrytas flydde utopisterna till tankens rike där ”[f]ramtidens utopiska samhälle [skulle] förverkligas i kraft av sin egen förnuftighet” (Ambjörnsson 1981 s 209f). Men det är inte enbart när samhällets produktionsförhållanden hamnar i otakt som fritänkare anat potentialen för något annat, skönare. Utan likaså när samhället har skakats i sina grundvalar av kriser och konflikter som plötsligt porten till ett annat, ljusare rike har öppnats på glänt. När det omöjliga blir möjligt.

Utopin är definitionsmässigt subversiv till sin karaktär, som fritt flödande fantasi utgör den individens antites³ till omvärldens disciplinerande begränsningar. Som kritik av det rådande är det inte märkligt att utopin fört en undanskymd tillvaro och begreppet ges negativa associationer, ja det används rent av som tillmäle. Men diskussionen är lätt förvirrad, så för att överhuvudtaget kunna förhålla sig till utopin krävs det att vi reder ut begreppet.

³ Men mer än så blir det inte, den söker fånga syntesen redan i sin antites.

2 Syfte och metod

2.1 Frågeställning

Inom forskningen råder ingen enighet om hur Utopi ska definieras, var demarkationslinjen ska utmejslas mot övriga begrepp. Snarare har varje ämnesdisciplin förhållit sig till begreppet på sitt eget vis med sina egna tolkningar (Gunnarsson 1995 s 65). Försöken att ge allomfattande definitioner har ofta varit så vida att de insnärjt en del oönskade gäster, medan andra mer preciserade avgränsningar slängt igen dörren för mer klassiska utopier.

Mitt syfte är att bringa lite reda i begreppet, att öka precisionsgraden så man till en början faktiskt pratar om samma sak då det är ett så mångtydigt begrepp. Det här blir särdeles relevant när man diskuterar utopikritik. Ett uppenbart problem inom utopiforskningen är klagörandet av begreppet. Den delen överlåter jag åt andra då jag inte är expert på de olika områdena. Men en del i att kunna öka klarheten i begreppet är att göra det entydigt. Nu används det omväxlande om kvalitativt skiftande former. Det vanliga är att man diskuterar substansen, men jag är ute efter formerna. Kan man bryta ned Utopibegreppet i olika särskiljande former har man kommit en bra bit på väg mot en begriplig diskussion inom den vetenskapliga forskningen. Då det blir ett mer distinkt och analytiskt redskap.

Så min frågeställning är: vilka former (eller undergenrer) kan man bryta ned Utopibegreppet i? I anslutning till detta ska jag även diskutera utopikritik och relevansen av utopier i dag.

2.2 Disposition

Min inledning syftade till att aktualisera ämnet och visa på dess relevans i dagens sammanhang, för att preciseras i ovanstående stycke. I den följande metod delen går jag igenom resonemangen kring hur och varför man bör precisera begrepp.

Därtill kommer en diskussion om abstraktionsstegen, då jag vill fylla ett tomrum inom mitt eget ämne. Innan jag går in på själva studien berörs min egen person och dess eventuella påverkan av arbetet samt en kort genomgång av forskningsläget.

Begreppsanalysen inleds med en inringning av utopibegreppet som sådant. Här redogörs dess förhållanden till närliggande begrepp som ideologi, dystopi och

hur Ernst Bloch såg på utopin. På det följer en genomgång av de olika utopiformer som jag funnit under min läsning, för att sedan presentera utopikritiken genom historien. Innan min slutliga sammanfattning kommer jag själv diskutera ämnet.

2.3 Metod och material

Utgångspunkten för den här studien är kravet på vad Björn Badersten kallar intersubjektivitet. Det är förvisso ett grundläggande krav på all vetenskap, om den ska utgöra något mer än en privat och godtycklig lek. I föreliggande arbete är det kärnan, att skapa viss reda i oredan kring ett vagt och mångtydigt begrepp just för att underlätta gemensam förståelse och ömsesidighet i kommande forskning och diskussion om utopier (Badersten 2006 s 74f).

Ett begrepp är mer än ett ord, det är det abstrakta i en term. Dess innebörd för betraktaren. Använder man sig av den begreppstriangel som förekommer i litteraturen finner man att begreppets innehåll står i relation till termen och det faktiska objekt som termen åsyftar (Badersten 2006 s 83f). I vårt fall är termen ”utopi”. Objektet är själva utopin som den (konkret) gestaltar sig medan begreppets innebörd är vår uppfattning om vad en utopi är.

Om vi bortser från den renläriga relativismen där allting är ”subjektiva konstruktioner” som är omöjliga att dela i en gemensam uppfattning och förståelse för omvärlden (Badersten 2006 s 77). Så vet vi av egen erfarenhet att begrepp kan ha helt olika innebörd beroende på situation, som en ”axel” (Beckman 2007 s 32). Vidare kan begreppen vara oklara och svåra att avgränsa som begreppet ”makt” (Beckman 2007 s 33f).

För att begrepp ska bli användbara och intersubjektiva krävs det en hög grad av precision. Att begrepp är *entydiga* och *klara* (Badersten 2006 s 84f). Använder vi ovanstående termer som ”axelmakt” får vi tvärtom en hög grad av precision, då det åsyftar en specifik historisk allians (entydigt) som var klart avgränsad omfattande vilka stater som var medlemmar (klarhet).⁴

Man kan även närma sig ämnet genom att diskutera förhållandet mellan ett begrepps *innehåll* och dess *omfång*. Det förra handlar om vilka egenskaper eller kriterier som krävs för att ett fenomen ska omfattas av begreppet. Det senare berör vilka företeelser som omfattas av begreppet (Badersten 2006 s 86f). Med ovanstående exempel i minne kan vi se att karaktäristikan ”allians med Tyskland” (som Finland) inte räcker för att betecknas som en axelmakt. Det krävs mer (avtal). Ser vi till begreppsomfånget är det den pakt som Tyskland och Italien skrev under 1936 (och senare utvecklades med tremaktpakten) som definierar vilka som omfattas av begreppet.

⁴ Sedan skiftade ju medlemmarna över tid som gör begreppet lite vagare.

Använder vi oss av diskussionen kring abstraktionsstegen där ett begrepps innehåll minskar i takt med att det blir mer och mer abstrakt (Badersten 2006 s 88) ser vi att när George Bush den yngre kliver in på scenen med dragen revolver och utmanar ”ondskans axelmakter” på duell gör begreppet ett stort hopp upp på stegen. Från att ha varit ett konkret och tydligt *avtal* mellan olika historiska parter 1936-45 förvandlar Bush d y det till ett allmänt begrepp om stater som *opponerar* sig mot Förenta Staterna. Abstrakta begrepp kan vara användbara från triumfvagnen, men är ofta rätt värdelösa för att begripa och förklara omvärlden.⁵ För att nå en hög grad av precision krävs det ofta att man klättrar ned på abstraktionsstegen och fyller begreppen med mer innehåll. I praktiken innebär det att man måste förse begreppet med ett prefix för att göra det tjänligt som intellektuellt redskap (Badersten 2006 s 89; 91). Två exempel är ”demokrati” och ”frihet”.

Vad Bush d y gjorde sig skyldig till var att skicka ut begreppet ”axelmakt” på en resa (conceptual travelling) till ett område där det inte hörde hemma. Begreppstjänning är vanligt förekommande, där omfånget ökar utan att innehållet minskar (Badersten 2006 s 92). I form av slarv och okunskap som att beskriva Finland som en axelmakt eller som i presidentens fall hänge sig åt simpel demagogi.

Då syftet med den här studien är att öka entydigheten i begreppet genom att klättra ned på abstraktionsstegen handlar det framförallt om att peka på vad som utmärker varje utopiform, vilken kvalitativ egenart som kännetecknar formen. Vanligtvis definierar man begrepp både positivt (vad det är) och negativt (vad det inte är), men genom min uppdelning i olika former kommer de per automatik förhålla sig till varandra negativt (då jag utesluter ytterligare former i ett slutet taxonomiskt system). Därför kommer krutet att läggas på den positiva sidan.

Nu står inte formerna emot varandra, utan tvärtom kan en enskild utopi uppbära flera om inte alla former samtidigt. Detta till skillnad från om syftet skulle ha varit att definiera substanserna hos utopier och kategorisera dessa för att fastslå klara gränser dem emellan.

Använder man sig av Giovanni Sartoris schema över abstraktionsstegen ser man att den här studien hamnar på en mellannivå. Problemet inom stora delar av diskussionen om utopier är att den har förbigått denna nivå. Man har diskuterat de konkreta enskilda utopierna på den lägsta nivån utifrån en alldeles för hög grad av abstraktionsnivå. Där man snarare förhållit sig till vad en Utopi inte är⁶ Utopibegreppet har använts för abstrakt och omfångsrikt, något som är alldeles för vanligt generellt sett inom samhällsvetenskapen enligt Sartori (Sartori 1970 s 1041ff).

Den här begreppsanalysen grundar sig på en litteraturstudie där jag gått igenom olika delar utopiforskningen. Då syftet varit att undersöka de olika formerna har jag snarare gått på bredd än djup, för att få med så många ämnesdiscipliner som möjligt – från litteraturvetare till ekonomer. Studien

⁵ Det finns givetvis undantag.

⁶ Är det science fiction eller utopi? Är det ideologi eller utopism?

begränsar sig till den europeiska traditionen (i vid bemärkelse), både av praktiska, språkmässiga och idémässiga skäl. För att ge lite glädje i läsandet har jag även sökt vara målande i språket och medvetet använt notapparaten för att hänga upp uppsatsen i en omvärld. Av pedagogiska skäl har jag valt att sätta årtal (2009) för publicering efter *Boktitel* endast gällande utopiska verk.

2.4 Författarens subjektivitet

Den här delen syftar till att problematisera min egen roll i den här studien, då det är uppenbart att både språkbruk och analys, om än i mindre grad val av material påverkas av mina egen bakgrund och ideologiska preferenser. Med detta i åtanke anser jag att det är av yttersta vikt att man ”så långt som möjligt synliggö[r]... forskarens värderingar” (Badersten 2006 s 76).

Varje samhälle har sina dominerande trossystem som ger härskarna dess sanktion. Att de religiösa systemen har ersatts av sekulära läror (i Europa) förändrar inget i sak. Den borgerliga politiska ekonomin har ansträngt sig för att nå ett erkännande som vetenskap i paritet med naturvetenskapen.⁷ När de utestängt alternativa skolbildningar och upphöjts till nutidens augurer ständigt tjatrande i teverutan, står de inte Påvemakten långt efter i sina absoluta anspråk. Men nu när marknadsabsurdismen inte fyller samma ideologiska funktion längre, byts de gärna ut och John Maynard Keynes prelater rehabiliteras då kapitalets intresse alltid går före skolboksaktiga politisk-ideologiska rättesnören.

I inkquisitionens Spanien hamnade kättarna på sträckbänken, i Sovjetunionen förpassades de till sanatorium och här hemma i Sverige möts de av hånfull tystnad och ignorans. Kommunisten filosofiprofessor Ernst Bloch som omnämns i det här arbetet uppfattade det som att de ”tenderade... att begrava mig i tystnad”. Som han skrev i sitt avskedsbrev till den Tyska vetenskapsakademien i DDR 1961 (Zudieck 1989 s 243). Bloch som även betonade subjektets roll och förhöll sig kritisk till den mekaniska materialism (Horster – Bloch 1981 s 114) som den stalinistiskt färgade leninismen höll sig med som bärande statsideologi i de realsocialistiska⁸ staterna, fann för gott att lämna den tyska arbetar och bondestaten när den antifascistiska skyddsvallen restes.

Den förhärskande ideologin anger ramarna för varje vetenskapligt projekt, då det kostar på att befinna sig i opposition och det kräver så mycket mer att vara

⁷ Genom att dölja ideologiproduktion om människans natur bakom ändlösa kvantifieringar och upphöja marknaden till en evig och naturlig perfektion – ”In the beginning there were markets...” som ekonomen Oliver Williamson fastslog.

⁸ Att använda begreppet ”kommunismen” om det gamla öst är, för att travestera Barrington Moore jr, ”god propaganda, men usel vetenskap”. Däremot är det inte helt enkelt att fastslå Sovjetunionens sociala karaktär, men att produktionsmedlen överförs från privata kapitalister till en statlig aktör förändrar inte vare sig utsugning eller alienation (eller som Daniel Ankarloo pekar på – separationen). Engels pekar på den preussiska statens silkesproduktion och roar sig med att det knappast förvandlar Preussen till socialistiskt.

motvalls. Både på samhällelig nivå och inom den akademiska disciplinen eller institutionen. Men framförallt är det de omedvetna förhållningssätten som dominerar, då man köper den förhärskande synen. Det som Antonio Gramsci menade när han skrev att den härskande borgarklassen och dess hegemoni⁹ söker göra sina tankar till "sunt förnuft" (Internet 3).

Min egen utgångspunkt (eller förförståelse) är tudelad och kan ge en spänning i studien. Dels lutar jag mig i mycket på den marxiska analysen av historiens och kapitalets rörelselagar, men understryker dialektiken och (det revolutionära) subjektets roll ("överbyggnadens" betydelse om man så vill). Dels är jag sprungen ur en frihetlig tradition där allsköns dissidenter har utmanat förstelnade dogmer, partiapparater och byråkratier. "Får jag inte dansa är det inte min revolution" hävdas den rysk-amerikanske anarkisten Emma Goldman ha uttryckt det och det får sägas representera en annan del av min uppfattning. Så jag går in i studien sliten mellan den hårda marxiska kritiken av utopistiska villfarelser och en stark sympati för den anarkistiskt präglade mentaliteten – "Allt åt alla!".

⁹ Som gäller uttalade normer kring institutioner som privat egendom, lönearbete och borgerlig demokrati.

3 Forskningsläge

Då utopiforskningen spänner över flera vetenskapliga fält är det inte helt enkelt att få en överblick av den internationella scenen. Det finns några standardverk som litteraturen återkommer till. Utöver de som refereras till i studien bör dels det tyska tredelade tvärvetenskapliga projektet *Utopieforschung* från 1982 och dels *Utopian thought in the Western World* från 1979 av Frank E Manuel och Fritzie P Manuel nämnas. Även Krishan Kumars *Utopia and Anti-Utopia in Modern Times* från 1987.

När det gäller utopikritik bör man lyfta fram Karl Poppers *The Open Society and Its Enemies* från 1945. Sedan finns det några författare som fört sig med en egen diskussion kring utopin som Herbert Marcuse i *The End of Utopia* från 1967 och Paul Ricoeurs *Lectures on Ideology and Utopia* från 1986.

I Sverige är det rätt tunnsått, utöver några antologier har vi tre avhandlingar. Ronny Ambjörnsson utforskar tre svenska utopister under tre århundraden i *Det okända landet* från 1981 utan att egentligen definiera begreppet utan låter det sväva i texten. Likaså tar inte språkvetaren Sarah Ljungkvist ett ordentligt grepp om utopin i sin studie över *Den litterära utopin och dystopin i Sverige 1734-1940* från 2001, utan förhåller på det stora hela sig till det som ett litterärt fenomen. Däremot tränger sig Ketty Gunnarsson in på djupet i sin avhandling om den malmöitiska rådmannen Nils Herman Quiding från 1995, *En dunkel frihet. Utopisten Nils Herman Quiding*. Utöver det har vi D-uppsatsen *Utopia Trek – utopibegreppets resa genom Star Trek* från Institutionen för tematisk utbildning och forskning i Norrköping där Anna Schön fördjupar sig i de utopiska dragen hos den välkända science fictionteveserien.

4 Utopin och dess avgränsningar

4.1 Utopier

Under den mänskliga historiens utveckling har tankar om ett bättre samhälle, ett fulländat tillstånd alltid funnits med. Det har framförallt artikulert sig som en berättelse av närmast mytologisk karaktär, om ett förgånget skede där människan levde i samklang med naturen¹⁰ Paradistanken är ju central bland bokens folk, med Edens lustgård i Första Mosebok. Men även utanför den judisk-kristna traditionen, som den antika grekiska, återfinns idéer om en jämlik guldålder i det förflutna (Sörlin 2004b s 292f; Frängsmyr 1990 s 22). Även om det framtida tusenårsriket som förmedlas i Daniels Bok blickar framåt är det först med renässansen och handelskapitalismens framväxt som vi alltmer ser ett skifte där lyckoriket återfinns, inte i historiens annaler utan i framtiden. Thomas Mores stilbildande verk *Utopia* (1516), som kan sägas vara en kommentar till Platons mönstervärld *Staten*, utspelar sig efter år 1760. Även om en del utopiska berättelser beskriver dess samtid är det i fjärran riken. I takt med att ”de vita fläckarna” suddades ut för européerna så försköts utopin till det kommande eller drömmen (Gunnarsson 1995 s 63; 77f).

Utopi härstammar från de båda grekiska termerna *ou* och *topos* vars betydelse blir en negation av det existerande: en "icke-plats" eller ett "ingenstans" (Filosoflexikonet 1994 s 563; Sörlin 2004b s 292). När man talar om utopier som tillbakablickar, om en svunnen tid av sorglöshet eller i fascismens¹¹ fall en tid av ofördärvad raslig och harmonisk gemenskap. Så handlar det egentligen inte om utopier utan snarare om det begrepp som More använde sig av i *Utopia* – eutopin (Goodwin et al 2001 s 48). Eutopi är även det en sammanslagning av ord, *eu* och *topos* som ger den goda, lyckliga platsen (Gunnarsson 1995 s 64). Många författare betraktar detta som en ”ordlek” (Gunnarsson 1995 s 64) medan andra är mer skeptiska och ser det som åtskilda begrepp (Ljungquist 2001 s 16).

I bästa fall kan man konstatera att det är svårt att definiera begreppet utopi. Området är minerat då inte bara de olika akademiska traditionerna försökt inkludera begreppet inom sin egen sfär utan det har även spelat en viktig roll för

¹⁰ Vi har alla sett dem visualiseras i Jehovas Vittnens broschyrer - med hemtama lejon som förnöjt låter sig klias på magen. (En tradition som Charles Fourier plockade upp med sina vegetariska anti-Lejon!)

¹¹ Hit kan man nog även räkna den radikala islamska tanken på Kalifatet.

och inom varierande politiska filosofier. Både som hot och som löfte. Ta bara titeln på C H Hermansson bok *Socialism på svenska. Om behovet av realistiska [sic] utopier* för att se det obändiga i begreppet. Dessutom hör det till termens natur att inte bara skifta utseende, utan även innehåll och funktion när tiderna förändras då den är just intimt förbunden med det "reella". Som skugga, som spegel till verkligheten. (Goodwin et al 2001 s 9f).

När språkvetaren Marina Leslie i sin *Renaissance Utopias and the Problem of History*, utforskar den klassiska utopins relation till historien, till det "verkliga" fastslår hon direkt att det är ett undflyende begrepp som skiftar form genom historien. Hon väljer medvetet att låta utopin göra sina egna krumsprång genom historiens annaler, inte rista in en given och slutgiltig definition. Att varje utopi måste läsas utifrån sina egna meriter och bagage. En sådan ingång har ju fördelen att man slipper ta ställning till huruvida en utopi är mer utopi än någon annan och man lämnar motsägelsen om att varje utopi är ett underkännande av alla andra utopier därhän (Leslie 1998 s 2f). Hon ansluter sig till ståndpunkten att det finns en fördel med vaga begrepp då det ger ökade möjligheter till associationer och kan fånga flera företeelser (Badersten 2006 s 90).

Det är en inställning jag kan känna stark sympati för, men i föreliggande arbete handlar det om att precisera analytiska formbegrepp som inte nödvändigtvis lider av samma problem som bestämningen av utopisubstansens oklara avgränsningar. Det har gjorts många försök att spalta upp dessa. J C Davies skönjde fyra typer i sin studie av tidiga utopier (1516-1700): den milleniaristiska som löste problem med Guds hand, i det moraliskt perfekta samfundet anpassade sig människan till låga materiella krav, i landet av överflöd försvann motsättningar genom oändliga tillgångar och Arkadien kan sägas vara en kollektivistisk variant av de två sistnämnda (Davies 1981 s36f).

Men den allmänna uppfattningen av utopier är den som återfinns i Bonniers Svensk Ordbok (2005): *utopisk* - omöjlig att förverkliga. Det är en orealistisk dröm. Att många av de förslag som återkommit i diverse utopier i realiteten har genomförts i många länder som fri och allmän skolgång lämnar vi därhän så länge. I grunden handlar det om en berättelse, plan eller ett försök att bygga ett alternativt, idealt samhälle baserat på förnuftet. Det rör sig om en fullständig lösning, på "uteslutande en åtgärd". Att de funnit "den vises sten" med det "särskilda botemedlet" mot den hårda verklighetens bekymmer (Gunnarsson 1995 s 91; 70).

Det är de tidiga utopierna, med de mest framträdande i form av Mores *Utopia*, Francis Bacons *Det nya Atlantis* (1626) och Tomaso Campanellas *Solstaten* (1602) som är mönsterbilden av utopin. Även om de dra åt olika håll där Mores idealstat lägger sin energi på social rättvisa, Bacon hyllar vetenskapens möjligheter och Campanella drar på sig marschkängorna i sitt hårt militariserade rike (Sörlin 2004b s 295f; 299; Sörlin 2004a s 151ff). Så finns det en grundläggande likhet i deras förnuftsmässigt organiserade och hårt kontrollerade riken. Det utmärkande för utopismen är ofta detaljismen. Men den gemensamma formen är berättelsen, om en besökare utifrån som får uppleva dessa fantastiska framsteg.

Men har då inte alla utopier då den gemensamma formen som litterär utopi? Utopisterna använde även ”lagtexten, pamfletten, traktaten” för att göra sin stämning hörd, det medför att det utopiska glider över från *idealstaten* till själva *idealet* (Gunnarsson 1995 s 67). Men frågan är mer mångbottnad än så. Arkitekter och samhällsplanerare har genom sin fysiska kontroll över rummet sökt skapa utopiska sammanhang. På 1890-talet formades i England The Garden City Movement. Vars mål var ”en ny typ av småstäder, en kombination av effektivitet och idyll, en rationell planering och trivsamt vardagsliv”.¹² De anslöt sig direkt till utopisten Edward Bellamys skrifter (Frängsmyr 1990 s 240). Utopismen kan vidare manifesteras igenom kommunisten och arkitekten Oscar Niemeyer och hans verk. Genom konstruktionen av Brasilia sökte han skapa en värld med jämlika sociala relationer, där ministern bodde granne med arbetaren. Kreationen av FN-högkvarteret symboliserar en utopi om något – den världsliga federationen och den eviga freden (Internet 5). Utopin som fysisk uppenbarelse var ingen sentida arkitektonisk idé, eller ett 1800-tals fenomen där framtidens sköna pålar bankades ned för jämnheten i otaliga utopiska äventyr, i framförallt USA. Redan Campanella drog upp planerna för ett förverkligande av sina idéer i *Solstaten* och andra texter. Han konspirerade mot spanske kungen och tiggde pengar hos kardinal Richelieu för att kunna bygga sin uniformerade idealvärld (Sörlin 2004b s 300). När den svenske utopisten och tillika Gustavs III: s alkemist, August Nordenskjöld går under i Afrika i jakt på sin ”Guds republik” där kroppsarbetarna styrde bortom tvång och armod representerar han den yttersta manifestationen i danandet av utopin – det koloniala projektet (Ambjörnsson 1981 s 207; 204). Statsvetaren Lyman Tower Sargent menar att nationella självbilder är konstruktioner där ett historiskt spel mellan eutopi och dystopi utmejslar myten om dagens land och dess medborgare. Utopi och nationalidentitet är båda ”imagind communities” som blir extra tydligt i länder som USA, Australien och Nya Zeeland där det var en faktiskt reell (kolonial) skapelse (Goodwin et al 2001 s 88). Som vi ser tar sig utopin många ansikten genom historien och inte helt enkelt låter sig fångas i en simpel mall.

4.2 Relationen Ideologi och Utopi

Återgår vi till Bonniers Ordbok så finner vi: *ideologi* – teori om hur ett samhälle bör vara ordnat. Nu är vi så pass högt upp på abstraktionsstegen att det inte går att särskilja begreppen. Än mer förvirrande blir det om man använder sig av Nordisk familjehandbok (1929) som menar: *Ideologi* - opraktisk, ogenomförbar lära. Cirkeln är sluten.

Vetenskapshistorikern Tore Frängsmyr skiljer mellan ideologins *vilja* om framtiden och utopins *påståenden* om den. En inte helt klar gränsdragning mellan

¹² Som påminner om prins Charles verksamhet och den så kallade nyurbanistiska rörelsen. Se *När nyurbanismen kom till stan* av Elisabeth Klingberg för en vidare diskussion.

begreppsparet, som snarare skulle peka på att det är detaljerna och precisionen som utmärker rågången (Frängsmyr 1990 s 12). Statsvetaren Reidar Larsson gör det enkelt för sig när han frankt fastslår att det rör sig om ett "slutmål" för hela politiken" inom varje ideologi (Larsson 1994 s 20).

I den tyske sociologen Karl Mannheims verk *Ideology and Utopia* görs en distinkt skillnad mellan de två begreppen, som annars gärna flyter ihop. Ideologin *bevarar* den rådande ordningen, den svarar mot den härskande klassens eller skiktets idémässiga behov av legitimitet. Medan utopin svarar mot övriga sociala klassers/skikts krav på *förändring* och revolution. Han klassificerar sedan utopierna i fyra typer: kiliastiska, liberal-humanistiska, konservativa och socialistisk-kommunistiska (Goodwin et al 2001 s 45).

Mannheim var tydligt marxistiskt inspirerad och jag ser fördelarna i en sådan distinktion då den inte är beroende av tid och rum (Gunnarsson 1995 s 62) samtidigt som den är klar. Som däremot inte den rätt återkommande synen idéhistorikerna Sverker Sörlin ansluter sig till. Där ideologier är konkreta åsiktsströmningar utvecklade under 1800-talet som "har ett bättre tillstånd att sträva efter" (Sörlin 2004a s 429).¹³ Men är inte utopin just "ett bättre tillstånd" att sukta efter? Vagheten i de båda begreppen är uppenbara då de griper in i varandra. Detta blir synnerligen påtagligt när man inser att många av de aktiva utopisterna var reformatorer, inte revolutionärer. De inte bara bildade opinion för rösträtt och arbetsrättslagstiftning utan aktivt engagerade sig i förändringsprocessen och visade upp goda exempel som Robert Owens mönsterfabrik i New Lanark (Gunnarsson 1995 s 67; Heilbroner 1967 s 95).

4.3 Hoppets filosof Ernst Bloch

Ernst Blochs 1400 sidors kluns *The Principle of Hope* är ett snårig sökande efter utopin. Ett trevande som pågår överallt i våra liv om något bättre. En törst efter vad som fattas, om vad vi kunde vara. Blochs begrepp blir då snarare analytiskt, än deskriptivt. Med fördelen att man inte drar en skarp gräns mellan Utopi och Icke-utopi utan snare kan se det utopiska *inom* olika företeelser och rörelser i samhället som populärkultur, dagdrömmeri och resebroschyrer (Goodwin et al 2001 s 27).

Med hjälp av Bloch spaltar sociologen Ruth Levitas upp utopins tre funktioner. För det första är den *kompenserande*. Genom att fantisera om en lotterivinst så kompenserar denna utopi för vad som fattas i våra verkliga liv. Redan där andas kritiken av att samhället. Men den är outtalad. För det andra fyller utopin rollen som explicit *kritik* av systemet. Utopin identifierar problemen och kommer med konkreta lösningar på alternativ, som i Mores *Utopia* där nöd, avundsjuka och brottslighet är utrotad genom att upphäva den privata

¹³ Den amerikanske ekonomen Robert L Heilbroner betecknar till exempel den store liberale "ideologen" John Stuart Mill som... "utopisk socialist". Förvirringen är stor, minst sagt.

äganderätten. Men den främsta funktionen är den *befriande*. Som inspiratör och eggande till handling kommer den till sin rätt, där de labyrintiska och vidlyftiga planerna inte är det primära. Utan uppmaningen till handling (Goodwin et al 2001 s 28).

Det i allt genomträngande begreppet för Bloch var *hoppet*, förvisso infinner sig inte en bättre framtid av sig själv utan kräver handling. Men det finns en rörelse i materien, en ström hos människan att vilja något annat, en "konkret utopi". Men för Bloch var det inget fjärran torn i drömmarns rike, utan inom räckhåll att vilja "fullbordas", uppnå sitt "vara"¹⁴ (Horster – Bloch 1981 s 69; 92; 13; 42). För Bloch är inte utopin något statiskt, utan en process, ett ständigt gränsöverskridande – det enda hos utopin som är oföränderligt är riktningen "mot det som skulle kunna gå i uppfyllelse" (Gunnarsson 1995 s 80f).

4.4 Dystopi

Språkvetaren Sarah Ljungquist anför att John Stuart Mill var den första att använda sig av begreppet, redan 1868. Som är en sammansättning av *dys* och *topos*, med betydelsen "dålig plats". Huruvida man ska se det som en negation till Utopin, som en "mardrömsvärld" eller som en egen litterär genre vid sidan av andra som science fictiongenren tvistas det inom forskningen, men det ligger utanför den här studien. Ljungquist väljer att baka in dystopin i den (tvetydiga) litterära utopin (Ljungquist 2001 s 17ff). Även Leslie menar att dystopin inte är utopins motsats, utan de båda litterära genrerna emanerar ur samma kritiska förhållningssätt till vår egen värld och finner sitt gemensamma ursprung i samma prototyp: Mores *Utopia* (Leslie 1998 s 4).

¹⁴ Blochs filosofi är ytterst esoterisk med en terminologi som jag på det stora hela undviker att använda här.

5 Begreppsanalys

5.1 Utopin som litterär genre

Det är som litterär genre utopin har firat sina flesta triumfer och bemötts med respekt. Även om Jules Verne¹⁵ i allmänhet inte betraktas som utopist är det uppenbart att vissa av hans böcker har sådana tydliga drag, i synnerhet *Begums 500 miljoner* (1879) där två konkurrerande "idealstater" med helt olika logiker ställs mot varandra. Det "högindustrialiserade, effektiva och militärt ordnade samhället contra det människovänliga, fria och naturliga samhället". I klarhet den tyska maskinen mot den franska idyllen (Frängsmyr 1990 s 212). Även H G Wells får sägas ha lyckats kvala in sig med några utopiska verk som *När den sovande vaknar* (1899). På samma tema som Edward Bellamys *Looking Backward 2000-1887* (1888) sover sig huvudpersonen in i den kommande utopin (Lundwall 1993 s 97).

Den här stilarten var omåttligt populär vid sekelskiftet. Bellamys ingående beskrivningar av ett välordnat socialistiskt Amerika år 2000 talade till de eftersatta massorna i industrialiseringens spår, boken såldes i travar om miljoner och inspirerade den amerikanska populiströrelsen. Ett typiskt verk som både fungerade som litterär eskapism och brandfackla åt de hunsade (Frängsmyr 1990 s 141; Lundwall 1993 s 96f).

Utopier avfärdas ofta som orörliga helheter utan förändring. Statsvetaren Peter G Stillman menar tvärtom att det rör på sig påtagligt inom dessa fantastiska berättelser. Pluralism i form av olikartade religiösa trossatser är vanligt. Medan en typ är den konkurrerande där flera disparata utopier i samma berättelse förtäljer "sin" historia och redovisar sin logik och sitt alternativ, som i fallet *Begums 500 miljoner*. Det förs med andra ord en pågående diskussion om politisk-moraliska val, inte minst mellan "berättaren" och historien (Goodwin et al 2001 s 15f).

Med tiden har den utvecklats och även om frågan angående ideal finns kvar rör sig fokus från det samhälleliga till det individuella. Men tendensen har funnits med hela tiden. Redan Platon intresserade sig för selektion baserad på "the best eugenic principles", *Solstaten* framstår som ett "militariserat avelsinstitut" och i Jonathan Swifts *Gullivers resor* (1726) har Houyhnhmfolket ett stort intresse av eugenetik. Tanken på en forcerad evolution med hjälp av "eugenic selection" blev

¹⁵ I *En världsomsegling under havet* härskar Kapten Nemo. Med tanke på ämnet för den här studien blir det lätt komiskt att Nemo betyder "ingen" på latin...

ett vanligt tema kring sekelskiftet 1900, hos författare som H G Wells och George Bernard Shaw. På 1960-talet myntades begreppet euphenics för denna subgenre som utforskade hur man skapade inte den perfekta staten utan den ideala människan genom genmanipulation (Ferguson 1975 s 65; Sörlin 2004b s 299; Elliot 1970 s 65; Goodwin et al 2001 s 191; 199).

Den litterära utopin är egentligen självförklarande. Den har inte som syfte att förändra, det rör sig om eskapism och underhållning.

5.2 Utopin som samhällskritik

Utopin har använts som en bild eller berättelse efter något eftersträvansvärt som upphäver de problem och plågor som tyngt den hårda värld som de författats i. Det rör sig inte bara om hur samhället borde vara organiserat – utan ofta som en indirekt samhällskritik. "[E]n spark i baken" på "den bestående makten" (Sörlin 2004b s 297). Så utopin kan betraktas som en samtidskritik, en "kritik av hela samhället" som författarna levde och verkade i. Syftet var inte alltid att beskriva ett "rimligt framtida samhälle", utan snarare en "karikerande" bild av sin tid (Frängsmyr 1990 s 10f). Då utopier ger uttryck för vad som fattas i samhället, ger de även en god inblick i hur den värld som de skrevs i gestaltade sig (Goodwin et al 2001 s 26).

Som medel för kritik av det rådande fungerar utopin alldeles utmärkt. Filosofen George H Sabine betecknar Thomas Mores *Utopia* som just "political satire" i *History of Political Theory* (Sabine 1966 s 436). I synnerhet då de författats i samhällen som var djupt auktoritära och offentlig kritik inte har accepterats, istället har författarna använt sagans form att visa på de uppenbara bristerna i det egna samfundet. Därmed inte sagt att de faktiskt har önskat just ett sådant samhälle de beskrivit. Tvärtom kan man se det som ett sätt att förstå och begripliggöra sin egen tid genom att "renodla, distansera och avgränsa" utopin för att skapa klara motsatsförhållanden (Gunnarsson 1995 s 72). I *Shape of Utopia* beskriver litteraturvetaren Robert C Elliot de två sidorna av Mores *Utopia*. En modell för satir som är återkommande, först en del där man på ett humoristiskt vis driver med allt som är negativt och sedan en mer positiv, normativ del om hur det kunde vara (Elliot 1970 s 30f).

Swift var egentligen inte utopist, snarare satiriker. Kanske mest känd för sin *Ett anspråkslöst förslag* (1729) där han föreslår att man löser misären på Irland genom att slakta barnen och distribuerar deras kött. Men han använde sig av den utopiska formen i *Gullivers resor* där en läkarstudent irrar omkring bland märkliga riken och företeelser i fjärran östern. En skarp samtidskritik som han skrev under pseudonym (Elliot 1970 s 67; 52ff). Men på senare tid är det snarare dystopin som axlat rollen som samhällskritiker med kända verk som George Orwells *1984* (1948) och Ray Bradburys *Fahrenheit 451* (1953). Att diskussionen om utopi kontra dystopi är komplex visar tydligt Robert A Heinlens böcker. Med det fascistiskt anstrukna verket *Stjärnsoldat* (1959) (filmatiserat som *Starship Troopers*) som beskriver en auktoritär militärstat i science fictionmiljö som för ett

evigt krig mot utomjordingar.¹⁶ Heinlen var inte ironisk, utan förde sig med åsikter långt ute på högerkanten och formulerade sin egen utopi, där andra såg en dystopi. Som blir tydligt i Science Fictionförfattaren Harry Harrisons svar på Heinlens elitism i *Stjärnsoldat* genom boken *Hjälten* (1966) där han avslöjade vansinnet i den senares ”utopi”. Ett likartat fall är den libertarianska ikonen Ayn Rand vars kosmos i *När världen skälvde* (1957) är skapad av starka egoister med övermänniskoideal i från kritik mot dagens samhällen där kollektivismen kväver individen (Lundwall 1993 s 121ff).

Den utopiska samhällskritiken visar sig ofta även som litterär utopi, i synnerhet hos de tidiga utopierna. Men inte nödvändigtvis. I gränslinjen ligger en del politiska manifestationer där man använder sig av det utopiska samhället/tanken i handlingen. Anarkisterna har haft en lång tradition av ”handlingens propaganda” som att gå in på stora köpcenter, fylla säckar med varor och börja dela ut dem till folk utanför på gatan. Som ett pedagogiskt försök i att upphäva varans bytesform. Nobelpristagaren i litteratur Dario Fo skrev pjäsen *Vi betalar inte, vi betalar inte!* (1974) som kommentar och stöd till den självreduktionistiska rörelsen i Italien på 70-talet. Man kan se det som att arbetarna använde sig av utopismen som både politisk kampmetod och samhällskritik. De började betala för el, hyra, buss utefter vad de gemensamt ansåg vara rimligt – de upphävde med andra ord marknadsmekanismen genom demokratiska beslut i kvartersråd och vid stormöten på arbetsplatserna. Genom att slita det omöjliga från drömmens rike och kasta det i ansiktet på borgarklassen ställde de hela kapitalismens logik på ända (Internet 6).

5.3 Utopin som politiskt projekt

Det är nog som politiskt projekt i en vidare mening, som utopin gjort sig mest känd (och okänd) hos en större massa. Varenda skolunge har stött på Platons förnuftsvärld med sina allvetande väktare och strikta organisation. Och det är just som fantasi eller dröm utopin negligeras. Men Stillman pekar på en avgörande skillnad mellan drömmen och utopin. Där den senare faktiskt skulle vara genomförbar om bara tillräckligt många höll med och exemplifierar med den sena 1800-talssocialisten William Morris *News from Nowhere* (1890) där författaren uttryckligen önskar sig detta. Skriften var ett svar på Bellamys framgångsrika historia om ett jämlikt USA år 2000. Morris reagerade starkt på den långt dragna rationalismen och det förnuftsmässiga i Bellamys framtidssamhälle. Själv la han större vikt vis känsla och estetik, att nå balans mellan natur och människa, stad och landsbygd – även om de delade samma avsky inför kapitalismen och

¹⁶ Tankarna går till SA-bossen Ernst Röhms tankar om att göra Tyskland till ett enormt härläger och det eviga, lågintensiva krig Adolf Hitler skulle föra vid Uralfronten, för att härda den ariska befolkningen. Ett evigt krig för evig fred som vice president Dick Cheney inte ens hymlade om när det handlade om det så kallade kriget mot terrorismen.

imperialismen. Morris kan även ses som en stor inspiratör för de svenska funktionalisterna och återigen rör det på sig mellan verklighet och utopi. (Frängsmyr 1990 s 154ff; Winnfors 2001 s 75).

Det fördes med andra ord en politisk debatt i romanform om framtiden. Men utopin fanns inom räckhåll – om vi bara kämpar för det. Det skiljer dem från drömmarna (Goodwin et al 2001 15). I en värld som vilar under en hegemonisk makt innebär det en öppning för förändring, en strimma av hopp. Just genom att tänka det ”otänkbara” har man bevisat att det omöjliga är möjligt (Goodwin et al 2001 19f). Det är denna sida som brittiske historikern E P Thompson pekar på är utopismens möjlighet, att lyfta fram människans potential till ett annorlunda och bättre liv. Att utmana det invanda livet. Men knappast för att resa baner i vildmarken (Goodwin et al 2001 s 136).

Språkvetaren José Eduardo Dos Reis finner en tradition inom utopismen som riktar sig inåt mot det mänskliga nuets försök att realisera ett ”verkligt” liv att leva. Den berör ett tillstånd, att utopin inte återfinns i en suddig framtid utan är inom räckhåll. Ett tema som Alex Huxley behandlar i *Island* (1962), men som återfinns både inom Blochs teorier och inom den kiliastiska rörelsen¹⁷ – *we want it now!*¹⁸ (Goodwin et al 2001 s 52ff). Thomas Müntzer och hans bonderesning i kölvattnen av reformationsstriderna på 1520-talet krävde och slogs för att skapa himmelriket på jorden. Genom aktiv handling skulle det inom- och utomvärldsliga förenas – här och nu. Det som förenar honom med många utopister är just det politiska projektet att vända upp och ned på den sedvanliga sociala ordningen (Liedman 1994 s 104f).

De utopier som härrörde ur skiftet mellan feodalism och kapitalism skapade en alternativ värld som inte var kaotisk, irrationell, laglös och grym. Tvärtom formulerades en social ordning baserad på rationalitet och ordning, till fromma för alla (Davies s 1981 s 9). Även om inte alla dessa beskrivningar av idealvärldar var tänkta att genomföras så fanns det de som försökte bygga dem, som Campanella – även om han inte kom längre än till finansieringsstadiet. Ett annat exempel är den franske 1800-tals utopisten Étienne Cabet *Resa i Ikarien* (1847). Den skrevs aldrig som ett praktiskt manifest, utan det var först efter mödosam övertalning som han sökte realisera den i Iowa (Goodwin et al 2001 s 116).

De flesta praktiserande utopier har fallerat på en väldigt enkel, men samtidigt ytterst central fråga – vem diskar? Ett 60-talsexperiment som än idag frodas med ett hundratal medlemmar är Twin Oaks-kollektivet i Virginia (Internet 4). Genom ett intrikat arbetspöängssystem lyckas kollektivet fortleva¹⁹ samtidigt som medlemsrotationen är hög, det är med andra ord inte uppbyggt på individuell

¹⁷ Strävan efter tusenårsriket, som ska uppstå med Messias återkomst.

¹⁸ Som den brittiska diskoduo 2K (f d KLF) gav ett surrealistiskt ansikte genom sitt framträdande på Royal Albert Hall 1997 med den mäktiga låten Fuck the Millennium (We Want It Now!) och fyllde scenen med arga strejkande hamnarbetare från Liverpool. [http://youtube.klf-communications.net/_kKDwo3nhDI/2K_-_Fuck_The_Millennium_\(Uncensored\)](http://youtube.klf-communications.net/_kKDwo3nhDI/2K_-_Fuck_The_Millennium_(Uncensored))

¹⁹ Den absurda situationen uppstår att det är gemenskapen som överlever men inte människorna som efter ett antal år återvänder till den övriga verkligheten.

idealism men samtidigt inte tillräckligt givande för att folk vill leva ett beständigt liv där (Goodwin et al 2001 s 157ff; 169).

Så gränsdragningen mellan fiktion och handling är rörlig. Utopin som politiskt projekt är en form som ska ses i vid bemärkelse. Både som mall för och det konkreta genomförandet i sig. Men också som inspiratör för handling, till förändring av samhället.

5.4 Utopi som vetenskaplig metod

Senast publiken mötte H G Wells dystopiska sida var när Tom Cruise²⁰ tog sig an mänsklighetens hopplösa motstånd när världsrymden åter var på erövringsstråt i *Världarnas krig*²¹ årgång 2005. Vad som är mindre känt är författarens resa från dystopiker till utopist. Han drack te med både Josef Stalin och Franklin D Roosevelt och talade sig varm för en jordisk världsstat där tekniken stod i människans samfälliga tjänst (Goodwin et al 2001 s 175). Denna teknologiskt inspirerade utopism fann sin anknytning i verkligheten, både inom positivismen och inom den mekaniska ekonomism som den framstående bolsjeviken Nikolaj Bucharin förfäktade (Bergegårdh 2008 s 7). Så kopplingen vetenskap, utopism och framstegstanke fann sina naturliga band och kan spåras bak till den naturvetenskapliga revolutionen (Goodwin et al 2001 s 183f).²²

Den minst kända, är kanske den mest tankeväckande utopiformen. Den franske filosofen Raymond Ruyer ser utopin som en ”mental övning... [som] letar sig fram utefter det möjligas sidolinjer”. För honom handlar det om en ”kreativ process..., [ett] tankeexperiment” som utopisten utför i frihet att utforska alternativa vägar av utveckling och riktning. Fördelen med utopin som tankeverkstad är att man kan ”hoppa av i farten” när färdriktningen visar sig oönskad (Gunnarsson 1995 s 79).

Som vetenskaplig metod skiljer sig inte utopikonstruktionen avsevärt från annan normativ teori enligt samhällsvetaren Laurence Davis. Den går bara ett steg längre i sin konkretisering. (Goodwin et al 2001 s 77; 82). Stillman argumenterar för att vi ska betrakta utopierna som ”praktisk politisk filosofi”. Inte nödvändigtvis som en klar ritning över hur samhället bör eller måste se ut, utan snarare hur samhället skulle fungera om man genomförde en princip eller moral

²⁰ Med tanke på Cruises starka engagemang i Ron L Hubbars Science Fiction religion Scientolog kyrkan kan man närmast betrakta filmen som ett metaskämt

²¹ En anti-imperialistisk läsning (samhällskritik) är ju inte direkt svår då de samtida (1898) europeiska herremakterna slog ned på den övriga världen med överlägsen eldkraft. Samma år som boken publicerades stod slaget vid Omdurman i Sudan där de brittiska styrkorna sammantaget förlorade några dussin man medan dervischerna mejades ned i vågor om tusental.

²² 1960-talets utvecklingsoptimism på båda sidor kallakrigsvallen innebar en tro på att de båda systemen skulle växa ihop naturligt, då politikens ideologi skulle bytas ut mot administration och teknologisk utveckling till allas bästa. Den amerikanske ekonom-historikern Dudley Dillard var inte ensam om de tankarna.

som går på tvärs mot det rådande. En teoretisk sandlåda där man sträcker sig bortom abstraktioner och rationalistiska argument för att genom en kritisk process utforska de samhällsliga konsekvenserna av till exempel avskaffandet av privat egendom. Så vad som skiljer den politiska filosofen från utopisten är att den förre stannar vid värdena och principerna medan den senare klargör hur dessa värden skulle kunna gestalta sig på detaljnivå. Likt naturvetaren ställer sig denne frågan: *vad skulle hända om...* (Goodwin et al 2001 s 11ff). Genom att konstruera en egen empiri kan utopisten utifrån fantasin ompröva vår syn på vårt vara som människa. Genom att uppfinna, men framförallt utforska "det som inte är" ställs vårt eget samhälle i en ny dager. Ett förvisso teoretiskt-hypotetiskt, men ändå "praktiskt" utövande av politisk filosofi (Goodwin et al 2001 s 14).

Miljövetaren Johan Hedrén utgår från att utopin är "en utvecklad berättelse om ett fulländat samhälle". Han stödjer sig på Krishan Kumar och menar att *det absolut goda och alltid någon annanstans* förenas i begreppet. Han ser inte detta som ett problem, utan tvärtom som en styrka då det ger begreppet rörelse. Då samhället omformas över tid så förändras därmed utopierna, som inte ska ses som definitiva utan alltid relativa den värld de kontrasterar mot. Han menar att utopin, som utgår ifrån en moral eller princip, inte ska jämföras med färdiga, statiska modeller (Kylhammar et al 2005 s 301). Därför kan det utopiska tänkandet, som berör en specifik del istället för av hela samhället, ses som att söka en optimal lösning på ett givet problem utifrån en viss värdegrund. Hedrén försöker operationalisera detta genom ett schema där abstrakt - konkret möter knapphändigt – uttömmande. Syftet är att få ett underlag, av varierande konkretion och omfattning, som utgångspunkt för reflektion och analys. Det som slår en är att Hedréns förslag på utopin som metod för samhällsutveckling upplevs som så "icke-utopisk", som om den kunde vara ett självklart redskap på varje kommunkontor (Kylhammar et al 2005 s 302; 307).²³

Att använda sig av utopin som metod inom forskningen och samhällsplaneringen är en inte helt oäven tanke. Att kunna testa konsekvenserna av vissa givna premisser, en metod som militären länge använt sig av i strategiska spel, är legio inom den neoklassiska politiska ekonomin och klimatforskarna använder i sina avancerade datamodeller. Överförd till den samhällsvetenskapliga forskningen ligger formen nära den normativa teorin som Laurence Davis påpekar, men dragen till sin spets. Att uppställa vissa idel och normer utvärdera effekterna av dessa, som More gjorde redan i sin *Utopia* där han utforskade de samhällsliga följderna av en ekonomisk jämlikhet.

²³ Det ligger nära till hands att jämföra med idealtypen som samhällsligt arbetsredskap. Den förekom till exempel inom omvärldsanalys, när jag läste det i Malmö.

6 Utopikritik

Så länge det formulerats utopier har det funnits kritik. Märkligt vore annat då de alltid har utmanat rådande värderingar och sociala relationer. Den tidiga kritiken var i mycket en moraliskt grundad sådan, utopisternas tankar var ett brott mot helgd och ära när de angrep privategendom och kärnfamilj. Människan var ett oföränderligt djur och det gick uppenbarligen inte så bra för de försök som gjordes (Gunnarsson 1995 s 86; 90).

Kritiken mot de utopiska socialisterna från den samtida vänstern var förödande. Man kunde inte förnuftsmässigt övertyga de härskande, utopisterna försökte ersätta ”analys... med luftslott” (Gunnarsson 1995 s 92). Det var produktionsförhållandena, inte okunskapen och den eventuella illviljan hos den ägande klassen som var orsaken till arbetarklassens utsatthet och problem. Karl Marx och hans vapendragare Friedrich Engels lade sin energi på det existerande och överlät åt historien att ha sin gång. Kommunismen som det slutgiltiga stadiet, i ett stats- och klasslöst tillstånd, var för människan en återgång till sitt sanna väsen som artvarelse, i kontakt med sig själv och naturen. Men i en annan mening var det bara början, det var början på den mänskliga historien. Kommunismen är inte ”ett *tillstånd* som skall uppnås, inte ett *ideal*, efter vilket verkligheten skall inrätta sig. Det vi kallar kommunismen är den *verkliga* utveckling som upphäver det nuvarande tillståndet [förf kurs]” (Sörlin 2004a s 491). Den officiella doktrinen i det realsocialistiska Sovjetunionen var start antiutopiskt i sin retorik. Å andra sidan betraktades inte kommunismens²⁴ genomförande som något utopiskt utan realistiskt när Nikita Chrusjtjov 1961 proklamerade att de skulle nå målet inom en generation (Elliot 1970 s 84). Men samtidigt används detta ”arbetarnas paradys” som ett av de främsta exemplen på utopins ohälsosamma konsekvenser. Som Karl Popper påpekade, att varje utopists behov av att börja om krävde att ”he should ’purge, expel, banish, kill’”(Goodwin et al 2001 s 56).

Sovjetunionens implosion 1989-91 betecknades av många som ”end of Utopia”. Filosofen Leszek Kołakowski menade då att “utopianism has sunk to the level of a pathetic adolescent gibberish surviving in leftist sects”. (Goodwin et al 2001 s 73). Totalitarismteorin där fascismen och kommunismen sågs som ett ondsint tvillingpar avpolitiserades och blev dagens sanning, menar Levitas och exemplifierar med BBC-serien *War of the Century*. Den gamla synen på utopier

²⁴ Det ska betraktas som kommunismen som fördelningsprincip – av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov. För en vidare diskussion se Roy Medvedevs *Nikita Khrusjtjov*.

som totalitära har blivit en naturlig ledsagare i förhållningssättet (Goodwin et al 2001 s 30f).²⁵

Isaiah Berlin representerar i sina tankar väl det pluralistiska argumentet mot utopitanken. Han menade att varje försök att nå en ”perfekt lösning” ofrånkomligen leder till lidande och misslyckande. Utgångspunkten är att varje utopi är en statisk företeelse där det är meningslöst att förändra något då allting är så bra som det går att bli. Platons idealstat är denna arketyper. Kriterier som sedan historiens utopier – såväl Mores *Utopia* som Charles Fouriers falangstärer och Bellamys vision om ett framtida socialistisk Amerika - delar enligt Berlin. Denna värdemonism, att det finns *ett* svar på alla problem klargör han som en omöjlighet. Dels empiriskt, då det historiskt sett alltid har dykt upp nya problem när gamla sociala konflikter och problem har fått sin lösning. Dels filosofiskt, då Berlin menar att det aldrig går att rangordna vissa grundläggande värden som kärlek, frihet, och jämlikhet. Dessa hamnar i konflikt med varandra och därför kan heller aldrig ett fullständigt harmoniskt samhälle existera (Goodwin et al 2001 s 58f).

När han går till storms mot utopin så är det både dess natur och dess medel som han lägger an mot. Det utopiska kravet på social harmoni underkuvar individens (verkliga) frihet, tvångsanpassar denne med alla sina fel och brister in ett förutsägbart, oföränderligt system. Då målet är det högre goda medför det att alla tillbuds stående medel sanktioneras. Gulags frostiga vidder och den stickande lukten i gaskamrarna saliggörs för det framtida goda (Goodwin et al 2001 s 60f; 63).

Även en radikal som Immanuel Wallerstein som spår den existerande kapitalismens undergång betackar sig för utopismens drömmar om himmelriket på jorden. De kan mobilisera massorna till storverk, men föder i slutändan endast illusioner, som grymt krossas av den krassa verkligheten (Goodwin et al 2001 s 31).²⁶

Den postmoderna kritiken menar att utopier bygger på att det existerar universella värden över tid, något dessa förnekar. De finner dessutom ofta sin näring i renässansens och upplysningens tro på förnuftet. Det medför att utopier inom sig bär med sig allena rådande totalitära tendenser. Men framförallt är det omöjligt att hävda att ett samhälle vore kvalitativt bättre än ett annat, då detta är en subjektiv bedömning. Kritiken tangerar delvis den som Isaiah Berlin framför, även om han inte på långa vägar följer dem i sin långt dragna relativism (Goodwin et al 2001 s32ff).

En kritik som riktats mot de lagfria utopisamhällena, ofta av en mer primitivistisk karaktär är att de riskerar att hamna under det som kallas för

²⁵ Även om det kan upplevas som något besynnerligt då kapitalismen är *the only game in town* beskylla andra för anti-pluralism och totalitarism. Något mer totalitärt än ett privat företag får man leta efter.

²⁶ Samma kritik kan riktas mot den hejdlösa tro på ”demokratisering” som återkommande förmedlas i teverutan med Sydafrika som övertydligt exempel där den vita minoriteten blev i absoluta tal *rikare* perioden 1994-2002, medan den svarta majoriteten blev *fattigare*. Enligt Statistic South Africa.

strukturelöshetens tyranni. När det inte finnas formella vägar för att ta beslut så är det extremt svårt att påverka när, hur och vilka beslut som tas (Goodwin et al 2001 s 245).

Den feministiska anmärkningen rör inte utopin som sådan utan att de flesta utopister fortfarande i fantasin verkade fastna i patriarkala tankestrukturer. I sin essä om kvinnans roll i de klassiska utopierna utgår samhällsvetaren Filio Diamanti från en definition av utopi där kritiken av den existerande ordningen är viktig, inte enbart tanken på skapandet av ett gott samhälle. Bortsett från hos Fouriers texter, menar hon att det är tydligt att kvinnan fortfarande fick spela andrafiolen i det nya ”perfekta” samhället (Goodwin et al 2001 s 116; 136; 125). Så det är inte heller märkligt att det steg fram en rad av kvinnliga författare och aktivister som formulerade egna utopier. Som Charlotte Perkins Gilmans *Herland* (1915) där hon visar att det är lätt att vara ”rationell inom ett system som man själv skapat”. I kritik mot den patriarkala verkligheten och dess ”rationalitet” (Lindblad 1999 s 64).

Som vi ser är det främst det politiska projektets utopiform kritiken riktar sig emot. Men då begreppet utopi används på så hög abstraktionsnivå får även de övriga formerna sin slev av det hela bara genom att förknippas med den pejorativa innebörd och association det politiska projektet dras med.

7 Diskussion

Invändningarna har varit många mot utopiska tankeströmmar, både semantiska, filosofiska och empiriska. Men utgångspunkterna skiftade. Från höger var det ofta en liberal ideologisk underton som såg ett hot mot individens okränkbarhet i det borgerliga samhället. Morris kan sägas representera vänsterkritiken. Han underströk behovet av utopierna men fastslog ändå att de var omöjliga, inte för att de var orealistiska per se utan för att varje perspektiv är kedjad av sin egen tids sociala bojar. Han var likt Marx övertygad om att våra sinnen skymdes av nuets materiella verklighet. Den sena utopin kan sägas ha tagit fasta på detta då den i mycket utvecklats från ett givet mål till en problematisering. Det är inte *vad* som föreställs utan själva *föreställningen* i sig som är brottet som skakar samtidens grundvalar (Goodwin et al 2001 s 36; 39). Så den postmoderna kritiken kan hävdas ha fått genomslag då senare utopiska skildringar närmast uppburit en ”pathological pluralism” och en ensidig fokusering på processen. Medan själva innehållet har lämnats därhän (Goodwin et al 2009 s 40). En utveckling som Jürgen Habermas understryker, att det inte längre är möjligt att säga något om innehållet utan endast utopin som kommunikativ process (Goodwin et al 2001 s 37).²⁷

Statsvetaren Elizabeth Hansot tudelar utopierna i en tidig och modern form. Där den förra i mycket delar kritikernas definition som monitiska, stillastående och i en objektiv bemärkelse är perfekta. Men den senare moderna formen är resultatet av den fria människans subjektiva vilja, både komplexa och pluralistiska (Goodwin et al 2001 s 74f). En invändning som hon även reser mot att utopier skulle vara statiska är att det är följderna av metod. För att till fullo följa en logiks konsekvenser bör samhället vara fruset (Goodwin et al 2001 s 76f).²⁸ Levitas hävdar vidare att totalitarismkritiken mot utopin inte bara är felaktig, utan direkt ideologiskt betingad. Studerar man utopier finner man att många inte alls är perfekta eller styrs diktatoriskt och pekar själv på Morris *News from Nowhere* och Marge Piercys *Woman on the edge on time* (1976) (Goodwin et al 2001 s 32).

Likaså gör man det enkelt för sig när man hävdar att det krävs tvång och offer (av de ofrivilliga). Förvisso är offertanken uppenbar hos till exempel Morris. Men det är inte *andra* som ska offras på utopins altare, utan han talar sig varm för det *egna* offret. Tvärtom tar han avstånd från tanken att med våld genomdriva socialismen, i tydlig opposition mot sekelskiftets anarkister som med hemmasnickrade kanonader förlöste det nya århundradet med ett par ”småmord”

²⁷ Men det öppnar ändå upp för under vilka förhållanden dessa processer fortgår, vilka relationer råder mellan de berörda och varför ser de ut som de gör – ett samtal kan ju knappast pågå i en intighet, bortom tid och rum.

²⁸ Att jämföra med den neoklassiska metoden med ”allting annat lika”.

(Goodwin et al 2001 s 63f). För att tala med vår egen barrikadkämpe Hinke Bergegrens ord.

Men viktigt att understryka är vilken läsning man gör, att man måste se det som historiska företeelser som formulerades under sina specifika betingelser. Där sentida utopikritiker upplevde tvång och förtryck av individen i utopiskildringarna, såg tvärtom om de gamla utopisterna lagarna som en befrielsekraft. Deras ymniga fantasier jagade inte fram i en värld där dikena fylldes av lik till tonerna av Wagner utan under ett feodalt godtycke, där lagen var ett tänjbart redskap för den med makt och inflytande. Med enkla och tydliga lagar för den lilla människan skulle det tvärtom bädda för både trygghet och frihet i en anarkisk och våldsamt tid (Goodwin et al 2001 s 244f).²⁹ Eller för att uttrycka det med Sam J Lundwalls ord: ”För den som hade sett tillståndet i femtonhundratalets England, var det totalitära styrelseskicket ett billigt pris för denna välfärd.” (Lundwall 1993 s 73)

När Sovjetunionens fana halades utropade George Bush den äldre en New World Order. Andra proklamerade historiens slut och i decenniets ände konstaterade Russel Jacoby i *The End of Utopia* att källorna till hopp och fantasier sinat (Goodwin et al 2001 s 205).³⁰ Samtidigt fanns det en dubbelhet i detta, då de rörelser som utmanat kapitalismen i den västra sfären ofta tyngts av kopplingen till det realsocialistiska imperiet men nu kunde lösgöra sig från den barlasten. Så nu när kapitalismen krisar, peak-oil verkar vara nådd och klimatförändringarna verkar sätta hela systemet i gungning öppnar det upp för tankar *om det andra*³¹. Gårdagens utopier kan rent av bli tvingande. För historiens vindlande väg framåt har aldrig varit utstakad, det var inte så att en grupp förmögna köpmän samlades på 1500-talet för att skapa kapitalismen. Historien har alltid varit en bana av kamper och strider, försök och misslyckanden. Människan har som Bloch påpekar alltid strävat efter och drömt om något bättre. Så när sociologen Slavoj Zizek citerar dramatiker Samuel Becket i sin senaste bok *In Defence of Lost Causes* är det mer aktuellt än någonsin. ”Try again. Fail again. Fail better” (DN 090416).

Levitas gör en anmärkning om att de som ofta ger sig hän utopistudier även själva bär på ett utopistiskt drag, ett missnöje med det rådande. Som därmed kommer i konflikt med den förment neutrala akademiens syn (Goodwin et al 2001 s 27). Samhällsvetenskapen har i mycket studerat det som är, inte hur det kan vara. Men i tider av genomgripande förändringar är det kanske dags att stiga ut på banan och i inte praktiken stå för ett bevarande av status quo. Den utopiska

²⁹”Proletariatets diktatur” formulerades när Europa dominerades av borgerliga klassdiktaturer. En nödvändig iakttagelse.

³⁰ Ironiskt nog var det samma år som slaget om Seattle stod och Hugo Chavez installerade sig som president. Som båda inledde två vågor av radikaliserings, dels på gatorna och dels bland Latinamerikas regimer.

³¹ Tyvärr har jag inte haft tid och plats att utveckla de utopiska tendenser som finns i samtiden med piratrörelsen som ett gott exempel. Där den privata egendomsrätten undergrävs genom ignorans av upphovsrätten och den egalitära princip som kan uppnås genom oändlig kopiering av elektronisk data. Något som även finns inom räckhåll överlag när det gäller materien som sådan när den kommande nanorevolutionen i ett slag kan förändra förutsättningarna för det kapitalistiska produktionssättet och lönearbetet som sådant.

metodformen kan utgöra ett användbart redskap för att testa alternativa vägar framåt istället för överlåta det åt omvärldsanalytikernas hokus-pokus.

För hela diskussionen om vad som ”fungerar” är i praktiken ideologisk grundad. Beskrivningen av vårt eget samhälle i det offentliga samtalet påminner mer om idealkonstruktioner än om verkligheten. Yttrandefriheten proklameras som helig samtidigt som 90 procent av tidningarna har borgerlig (i partipolitisk mening) markör enligt tidningsutgivarna (Internet 7) och du har munkavle på din arbetsplats med risken för att få foten om du uttalar dig ”illojalt”. Det påminner om Ciceros *Republiken* där han framställer sin idealstat som romerska republiken men friserar verkligheten för att passa in i idealet (Liedman 1991 s 48f). Eller man väljer vad som passar, för att citera ur Carsten Palmaers *Liten ordlista för nusvenskar*. ”Kapitalism – framgångsrikt ekonomiskt system i USA och Västeuropa. Bör ej förväxlas med det ekonomiska systemet i t ex Peru och Nigeria” (Palmaer 2003 s 76).

När John Stuart Mill verkade så såg han positivt på den experimentlusta som utopisterna frammanade. ”Alla system kan prövas i liten skala, utan risk, vare sig personlig eller ekonomisk, för någon annan än dem som prövar dem.” (Liedman 2004 s 72) En tanke som filosofen Robert Nozick renodlar i *Anarki, stat och Utopi* där den minimala staten ska möjliggöra en hel flora av utopier (Larsson 1994 s 123). Men då samma liberaler som säger sig härstamma från en person som Mill försöker stänga Christiania i Köpenhamn (som verkar fungera alldeles för väl) så visar det tydligt gränserna för den liberala friheten i det borgerliga samhället.

Det leder oss in på Mannheim, som i sin uppdelning mellan ideologi och utopi ser den förra som systembevarande och den senare som revolutionär (till konsekvensen). Utopin utmanar den förhärskande synen, den vänder upp och ned på det bestående, med fantasins makt och kreativitet utgör den en anklagelseakt mot det monolitiska. Bloch vill ju mena att det är en evig process, en förväntan, ett hopp om det andra. Ofta artikulerar det sig inte längre än till en felande lottorad eller drömska blickar ut genom skolfönstret, men den levande anden inom oss vägrar kapitulera i vår egen fiktion. Ser man utopin som en undergrävande rörelse och tanke som emanerar ut vårt hopp (för att använda Blochs ord) får vi den nödvändiga rörelsen i begreppet. Utopiforskarna som slagit sig blodiga för att finna allt igenom hållbara definitioner har allt för ofta gått vilse i sin begreppstänjning och haft svårt att precisera från abstraktionsstegens dimmiga topp.

De fyra disparata former jag funnit är säkerligen inte ristade i sten. Frågan är vilken nivå man ställer sig på, som vi märkte kryllar det av undergenrer och man skulle enkelt kunna dela upp det politiska projektet i tre olika former (planen, projektet och maningen). Men det är en början, en ansats för att begripliggöra debatten och forskningen genom att skapa entydighet.

8 Sammanfattning och slutsats

Det nuvarande utopibegreppet har varit heterogent och förvirrande där olika discipliner använt sig av skiftande definitioner, gällande både tydlighet och klarhet. För att öka precisionen anser jag att man i ett första led bör spalta upp olika former, som lägger sig på en nivå på abstraktionsstegen som gör dem operationaliserbara. De former jag funnit är den litterära utopin, utopin som samhällskritik, utopin som politiskt projekt samt utopin som vetenskaplig metod.

Kombinerar man Mannheims uppdelning mellan ideologi och utopi med de former jag presenterat i det här arbetat har man en rätt funktionell utgångspunkt för att förhålla sig till utopibegreppet. Vi har dels ett rörligt begrepp ifrån Mannheim som utgår ifrån varje historiskt ögonblick och dels fyra särskiljande former som är tillräckligt entydiga för att vi inte ska blanda ihop begreppen.

9 Referenser

9.1.1 Litteratur

- Ambjörnsson, Ronny, 1981. *Det okända landet*. Gidlunds.
- Badersten, Björn, 2006. *Normativ metod. Att studera det önskvärda*. Lund: Studentlitteratur.
- Beckman, Ludvig, 2007. *Grundbok i idéanalys. Det kritiska studiet av politiska idéer*. Stockholm: Santerus Förlag
- Bergegårdh, Abe, 2008. *Gramsci tar sig an den borgerliga hegemonin. Den svenska pressens syn på Hugo Chavez 1998-2007*. Uppsats framlagd vid Lärarutbildningen vid Malmö Högskola.
- Davies, James Chowning, 1981. *Utopia and the ideal society. A study of English utopian writing 1516-1700*. New York: Cambridge University Press.
- Elliot, Robert C, 1970. *The Shape of Utopia*. Chicago: The University of Chicago Press
- Engels, Friedrich, 1972. *Socialismens utveckling från utopi till vetenskap*. Stockholm: Arbetarkultur.
- Ferguson, John, 1975. *Utopias of Classical World*. London: Thames and Hudson Ltd.
- Frängsmyr, Tore, 1990. *Framsteg eller förfall. Framtidsbilder och utopier i västerländsk tanketradition*. Falköping: Allmänna Förlaget.
- Goodwin, Barbara et al, 2001. *The Philosophy of Utopia*. London: Frank Cass Publishers.
- Gunnarsson, Ketty, 1995. *En dunkel frihet. Utopisten Nils Herman Quiding*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis
- Heilbroner, Robert L, 1967. *Utopister och samhällsomdanare. Stora ekonomiska tänkares liv och idéer*. Stockholm: Natur och Kultur
- Horster, Detlef – Bloch, Ernst, 1981. *Utopi och materialism. En introduktion till Ernst Blochs filosofi*. Röda Bokförlaget
- Kylhammar, Martin et al, 2005. *Frigörare? Moderna svenska samhällsdrömmar*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Larsson, Reidar, 1994. *Politiska ideologier i vår tid*. Lund: Studentlitteratur.
- Leslie, Marina, 1998. *Renaissance Utopias and the Problem of History*. New York: Cornell University Press.
- Liedman, Sven-Eric, 1991. *Från Platon till Gorbatsjov* Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB.

- Liedman, Sven-Eric, 2004. *Tankens lätthet, tingens tyngd. Om frihet*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag-
- Ljungquist, Sarah, 2001. *Den litterära utopin och dystopin i Sverige 1734-1940*. Hedemora: Gidlunds Förlag
- Lûbecke, Poul (red), 1994. *Filosoflexikonet*. Stockholm: Bokförlaget Forum
- Lundwall, Sam J, 1993. *En bok om science fiction, fantastik, futurism, robotar, monster, vampyrer, utopier, dystopier och annat märkvärderigt och oväntat och osannolikt*. Bromma: Sam J Lundwall Fakta & Fantasi AB
- Palmaer, Carsten, 2003. *Liten ordlista för nusvenskar*. Stockholm: Ordfront.
- Sabine, George H, 1966. *A History of Political Theory*. London: George G. Harrap & Co Ltd.
- Sörlin, Sverker, 2004a. *Europas idéhistoria 1492-1918 Mörkret i människan*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Sörlin, Sverker, 2004b. *Europas idéhistoria 1492-1918 Världens ordning*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Zudieck, Peter, 1989. *Djävulens bakdel. Ernst Blochs liv och verk*. Göteborg: Daidalos.

9.1.2 Tidskrifter

- Sartori, Giovanni, 1970. "Concept Misformation in Comparative Politics", *The American Political Review* vol. LXIV nr 4, 1033-1053
- Lindblad, Jenny, 1999. "Herland – den litterära feministiska utopin", *Fronesis* nr 2, 61-65.
- Winnfors, Sarah, 1999. "Arkitektur och makt", *Fronesis* nr 2, 74-80.

9.1.3 Tidningar

Dagens Nyheter 090416

9.1.4 Internet

Internet 1

<http://waldenbello.org/content/view/109/48> 090514

Internet 2

<http://www.va.se/vabors/2008/09/22/konsekvenser-av-usas-socia/index.xml>
090514

Internet 3

<http://www.aftonbladet.se/kultur/huvudartikel/article281624.ab> 090515

Internet 4

<http://www.twinoaks.org/> 090519

Internet 5

[http://www.nytimes.com/2007/12/26/arts/design/26niem.html?_r=2&hp=&oref=sl
ogin&pagewanted=all](http://www.nytimes.com/2007/12/26/arts/design/26niem.html?_r=2&hp=&oref=sl
ogin&pagewanted=all) 090520

Internet 6

<http://planka.nu/vad-tycker-vi/sjalvreduktion/dario-fo-vi-betalar-inte> 090524

Internet 7

[http://www.dagspress.se/uploaded/document/2007/4/20/Svensk_Dagspress_org_0
7_0.pdf](http://www.dagspress.se/uploaded/document/2007/4/20/Svensk_Dagspress_org_0
7_0.pdf)

